

LES INSTITUCIONS I FORMES D'ORGANITZACIÓ MILITAR CATALANES ABANS DE LA GUERRA DELS SEGADORS

Antoni Simon Tarrés - Antonio Espino López
Universitat Autònoma de Barcelona

La historiografia catalana a penes ha prestat atenció a les institucions i formes d'organització militar de la Catalunya de l'Alta Èdat Moderna, llur evolució i comparació amb les dels naixents estats moderns, així com les possibilitats i limitacions que aquesta organització armada atorgava a la formació històrica catalana en el context geopolític en què es trobava inserida¹. S'ha interpretat que la manca d'una estructura militar i hisendística moderna va condicionar decisivament el resultat de les guerres de Separació i de Successió, impossibilitant determinades opcions polítiques en una època caracteritzada, precisament, per la guerra i la conquesta². Però, si aquesta hipòtesi és certa, resta per explicar les causes d'aquest procés fallit i mesurar-ne millor els seus trets particulars. En aquesta comunicació pretenem fer una aproximació a la trajectòria històrica de les formes d'organització armada de Catalunya fins a la Guerra de Separació i valorar com incidí aquesta evolució en la situació política i militar dels orígens de la revolució política de 1640.

I

El cas de Catalunya resulta especialment interessant pel que fa als orígens i particularitats de la seva organització armada medieval. Segons J. Pella i Forgas, en els Usatges, ja al segle XI, es troba una primera idea sobre la conveniència de mantenir gent permanentment en armes. Així mateix, en els privilegis concedits a la ciutat de Barcelona pel rei Pere

1. Fonamentalment, vegeu els treballs de J. PELLA i FORGAS: "Organització militar de l'antiga Catalunya per mar i per terra" dins *Llibertats i Antich Govern de Catalunya*, Barcelona, 1905, p. 247 i ss. i J. VIDAL PLA: "Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI i XVII. Sugerències per a una investigació", *Manuscrits*, n° 3 (1986), pp. 105-116. A més de les referències a les obres generals de N. SALES: *Els segles de la Decadència*, Barcelona, 1989, V. FERRO: *El Dret Públic Català. Les institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987 i J. LALINDE ABADÍA: *La institució virreinal en Catalunya (1471-1716)*, Barcelona, 1964.

2. V. FERRO: *El Dret Públic...*, (1987), pp. 65-66: "Quan, arran de la represa econòmica i política del final del segle XVII i principi del XVIII, el país, confrontat amb unes opcions històriques noves, es disposà a defensar la seva concepció del dret i de la Monarquia i a la seva pròpia existència com a entitat independent, es trobà enfrontat, massa tard, a la tasca de bastir una estructura militar moderna". A SIMON: "La Revuelta catalana de 1640. Una interpretació", dins DD. AA.: *1640. La Monarquía Hispánica en crisis*. Barcelona, 1992, pp. 17-43: "...hemos de considerar que Cataluña no fue, y difícilmente tenía oportunidad de convertirse en una formación estatal al no haber desarrollado con anterioridad unas estructuras administrativo-militares propias de signo moderno", p. 33.

El 1284, el *Recogoverunt Proceres*, es troba explicitada la manera de redimir-se els ciutadans per no realitzar personalment el servei militar degut al rei, el qual era regulat per l'usatge *Princeps namque*: l'aixecament general armat de tot el país contra un enemic invasor, organització, doncs, de caràcter defensiu i amb el rei al seu comandament inexcusablement³.

Des de ben aviat, però, durant el regnat de Pere "el Cerimoniós" (1336-1387), foren projectades les bases d'un incipient exèrcit permanent. El 1362, en plena guerra amb Castella, Pere IV va recomanar el reclutament preferent d'infants per a l'exèrcit, disposant que tots els veïns dels pobles de jurisdicció reial havien d'infants armats en proporció als seus béns. Així mateix, exhortava els Diputats per tal que tinguessin cura de la preparació de gent de cavalleria: "que les gents continuassen en tenir cavalls e en haver-ne per aquells qui no n han e que poguessen estar aparellats per tal que totes vegades que ls dits deputats los volguesen metre o tornar al sou per necessitat de la guerra que ho poguessen fer..."⁴. Aquell mateix any, el rei concedia a Barcelona certs privilegis a canvi de 250 homes a cavall, en compliment del *Princeps namque*⁵.

A les Corts de Tarragona de 1370, els Diputats resolgueren acceptar la proposta de pagar durant dos anys una host de 300 cavallers, 400 llancers i 400 ballesters, amb el propòsit d'impedir que "gens stranyes no poguessen esvenir ne damnificar aquell Principat de Catalunya...", essent necessari tenir "certs hòmens de cavall e stian aparellats que tota hora que sien appellats a ops en las quals seran apellats de venir..."⁶; a canvi, mentre durés l'esmentat servei, el rei no podia convocar l'usatge *Princeps namque*⁷. En realitat, l'atorgació d'aquestes forces era la contrapartida per evitar un servei sens dubte molest. Aquesta mesura fou renovada en les Corts de Lleida de 1375, pagant-se aquesta vegada 1.000 llances durant dos mesos i mig⁸. El 1385, davant una nova invasió del Rosselló, Pere IV va obtenir 600 llances, 500 pillarts –patges o escuders– i 500 ballesters pagats durant dos mesos i amb un altre mes de pròrroga; i, considerada la pobresa del país fronterer, alguns cavallers i prelatos aconsellaren deixar 50 llances i 100 pillarts al Rosselló per frenar altres possibles invasions. En aquesta ocasió la ciutat de Barcelona es va comprometre a pagar 52 llances i 750 servents –la meitat ballesters–, però en cas d'un perill més gros, en aquells moments podia incrementar el seu esforç fins a les 300 llances i els 250 infants⁹.

Les dades consignades semblen demostrar que l'usatge del *Princeps namque* fou utilitzat repetidament com una forma de recluta de tropes efectives sense esperar a la mobilització general que implicava el seu establiment. De fet, això s'acabà convertint en un costum, ja que la ciutat de Barcelona continuà responnent a les crides reials –tenim documentats els casos dels anys 1473 i 1474– pagant companyies de ballesters de 250 homes durant dos mesos¹⁰. Fins i tot, el 1598, a través de la mobilització de l'*host veïnal*, la Ciutat Comtal, segons les *Rúbriques de Bruniquer*, va estipendiar mil homes enquadrats

3. J. PELLA i FORGAS: "Organització militar..." (1905), pp. 250-251 i 270; també V. FERRO: "El Dret Públic..." (1987), pp. 66-67.

4. *Procesos de las Antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia*, Barcelona, 1850, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón (CODOIN del ACA)*, Tomo VI, pp. 72-76; *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón, 1362-1363*, Madrid, 1986, (CODOIN DEL ACA), Vol. I, p. 100.

5. *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971, CODOIN DEL ACA, Vol. XLIII, p. 124.

6. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña. Cortes de Cataluña (1368-1373)*, Tomo III, Madrid, Real Academia de la Historia, 1900, p. 63.

7. *Ibid.*, p. 71. En canvi, sí que podia demanar la sortida de l'host per assegurar la *Pau i treva* i el somatent, sempre en execució de justícia.

8. *Ibid.*, pp. 288-289 i 293.

9. *Procesos de las Antiguas Cortes...*, tom VI, (1850), pp. 374-382; *Privilegios reales...* (1971), pp. 180-184.

10. *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, Vol. II, 1913, pp. 245-246; *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (DACB). Barcelona, Vol. II, 1893, p. 520.

en cinc companyies per frenar l'atac francès sobre Perpinyà; això en lloc de posar en marxa el procés del servei d'armes degut al rei¹¹.

Entre 1345 i l'esmentat any de 1598 la ciutat de Barcelona, segons les notícies que ens proporcionen les *Rúbriques de Bruniquer*, va mobilitzar la seva gent en forma d'host i viles—van passar, en el decurs del segle XVI, del comandament del veguer o del batlle al del Conseller, Cònsol o Jurat en Cap de les respectives comunitats. La transició queda ben reflectida en el cas de Barcelona, la qual va obtenir el 1544 el reconeixement per al seu Conseller en Cap del càrrec de coronel i capità de la milícia ciutadana, anomenant-se des de llavors l'esmentada milícia amb el nom de “la Coronela”¹².

En el segle XVII, la crisi bèl·lica de 1635-1640 confirma el procés fins ara ressenyat: la negativa a la mobilització per part de les institucions catalanes en el període 1637-39, durant la guerra contra França, a través de l'usatge *Princeps namque*, contrasta amb les aportacions fetes per Barcelona i d'altres ciutats catalanes en forma de milícies urbanes, que, al nostre entendre, constitueixen la forma d'organització tradicional més important de la Catalunya de l'Alta Edat Moderna¹³. Així, per la campanya de la reconquesta de Salses, la Ciutat Comtal contribuï el 1639 amb tres lleves de 500, 200 i 500 soldats, als quals s'afegiren 150 llevats pel bisbe i el capítol i que lluitaren també sota la bandera de “la Coronela”¹⁴, i l'aportació total catalana a la campanya se situaria entorn de la considerable xifra de 12.500 homes¹⁵.

Cal remarcar el caràcter divers de les funcions que podien assolir aquestes milícies urbanes. A més d'integrar-se, tal com hem vist, en l'exèrcit reial en cas d'un perill exterior, podien convertir-se en instruments de mobilització en situacions d'alteració social i les milícies de ciutats com Girona, Besalú, Manresa, Lleida o Perpinyà, a més de Barcelona, tenien el privilegi d'actuar bèl·licament en defensa dels seus drets si entenien que aquests havien estat violats. Aquest dret, paral·lel a la guerra privada feudal, s'anomenava “privilegi de la bandera”, “de la mà armada” o “del veïnatge”¹⁶. El privilegi de la bandera fou utilitzat per Barcelona arran de la detenció, el juliol del 1588, del seu Conseller en Cap, Galceran de Navel, pels veïns de la ciutat de Tortosa. El Consell de Cent convocà una expedició punitiva contra la capital del Baix Ebre; expedició de càstig que solament la intervenció del virrei i la por dels tortosins—que deixaren passar el Conseller en Cap amb les insignies consulars i les masses altes—aconseguiran d'evitar¹⁷. També, l'any 1612 Perpinyà declarà la “mà armada” contra la vila de Vilafranca de Conflent, perquè aquesta no lliurava als perpinyanesos les relíquies de Sant Galderic—sant tradicionalment invocat en aquelles terres per combatre la plaga de la sequera, que llavors assotava el Rosselló—. Una host perpinyanesa, comandada pels cònsols de la ciutat, bombardejà amb artilleria Vilafranca i arrencaren algunes vinyes pertanyents a aquella vila¹⁸.

Segons Jordi Vidal, a la Catalunya baixo-medieval i moderna, la institució del sometent fou utilitzada usualment per reclutar tropes, tot i que també va adquirir forma de re-

11. *Rúbriques de Bruniquer*, Vol. II, (1913), pp. 285-290.

12. V. FERRO: *El Dret Públic...*, (1987), p. 170.

13. Vid. J. H. ELLIOTT: *La Revolta catalana*. Barcelona, 1966, pp. 309 i ss.

14. *DACB*, Vol. XII, (1910), p. 353 i ss.

15. Vid. E. SERRA: “Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses. juliol 1639, gener 1640”. *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*. València, 1988, Vol. II, pp. 7-28.

16. Vid. V. FERRO: *El Dret Públic...*, (1987), p. 181.

17. La descripció d'aquests fets pot seguir-se a través del *DACB* (1987), Vol. VI, pp. 69 i ss. i en el diari de Frederic Despalau editat per À. SIMON i TARRÈS: *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*. Barcelona, 1991, pp. 107 i ss.

18. Aquests fets es poden seguir a través del diari del cirurgià Geroni Cros editat per A. SIMON i Pep VII.A a *Cròniques del Rosselló* (Ed. Curial, en preparació). També Ph. TORREILLES: “La mà armada de 1613”, *Revue d'histoire d'archéologie du Roussillon* (1902), pp. 185-192 i X. DESCALIER: “A propos de la main armée de 1613”, *Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon* (1902), pp. 279-282.

sistència popular davant l'Estat o davant determinats grups socials¹⁹. Podem definir el sometent com una congregació de gent formada per l'aplicació d'una regalia de la Corona en una vegueria, i que té com a funció perseguir delinqüents, quadrilles de bandolers, procedir a l'eradicació de les guerres de bàndols i perseguir els que no havien complert amb l'establiment de la *Pau i treva*²⁰. El jurista J. Callís definia el sometent d'aquesta manera: "...si malafeyta es feyta a null lloch de Cathalunya que tot hom qui sia del Senyor Rey o del Bisbe o del Temple o del Hospital... siam tenguts de seguir lo malfector entro pres sia o aturat o enclos o enclusat sens tala e sens mal que no facen a negú"²¹. Cal remarcar la diferència entre el sometent, que és un procés de justícia, i el *Princeps namque*, que és un aixecament general armat del país per prevenir una invasió.

Del 15 de gener de 1257 és datada una ordre de Jaume I als habitants de la zona del riu Llobregat pròxima a Barcelona, per tal que estiguessin armats amb ballestes i fletxes suficients sempre que se'ls convoqués a sometent²². L'any 1395 el rei Joan I augmentava el territori que havia de respondre a la convocatòria del sometent, el qual passava del nucli inicial del Llobregat al conjunt de vegueries que ocupaven els territoris del Vallès, el Maresme, l'Osona i el Bagès, obligant-se a portar, cada home, ballesta i deu tirs o, en el seu defecte, espasa, llança i escut²³. Les *Rúbriques de Bruniquer* documenten, entre 1383 i 1605, vint-i-quatre convocatòries del sometent en el Principat. El 1407 la ciutat de Barcelona assegurava al veguer 150 ballesters i 150 homes a cavall, pagats per un any, si havien de sortir en sometent. D'altra banda, ens sembla important de remarcar com en un memorial, de la segona meitat del segle XVI, els Consellers de Barcelona deixaven clar davant l'autoritat reial que no tenien obligació d'acudir al sometent fora en procés de *Pau i treva* o "en virtut del usatge Princeps namque"²⁴. En aquesta cita observem un dels trets de la mobilització armada de Catalunya que ha portat no poques vegades a equívocs i falses interpretacions: una cosa és mobilitzar el sometent, -insistim: un procés de justícia- i una altra cosa és mobilitzar en virtut de l'usatge *Princeps namque* amb la forma de sometent o com si fos el sometent, parlant-se en aquest cas de sometent general del Principat.

II

Tot sembla indicar que, durant el segle XVI, la projecció i la presència de l'exèrcit de la Monarquia dels Àustries a Catalunya foren escasses; encara que aquest és un tema mal conegut. Sabem que en produir-se la invasió francesa del Rosselló, el 1542-43, Carles I projectà introduir tropes a Catalunya, però la ciutat de Barcelona respongué amb una negativa i augmentà la força de la milícia urbana, oferint fins un total de 7.000 homes²⁵; encara que de fet, segons el *Dietari* de la Ciutat, la mostra de la tropa donà per resultat 4.195 soldats (2.215 arcabussers, 270 ballesters, 1.545 piquers i 165 homes armats amb partisans), insinuant-se la falta de molta gent²⁶. Tot fa pensar que Catalunya, especialment la Ciutat Comtal, apostava per l'autodefensa, sense desitjar la presència d'excessives tropes forànies. El 18 d'agost de 1546 Barcelona rebutjà, una altra vegada, 2.000 homes que l'Emperador Carles desitjava enviar-li. En aquestes negatives, a més de la defensa d'unes opcions políti-

19. J. VIDAL PLA: "Les formes tradicionals..." (1986), p. 110.

20. J. PELLA i FORGAS: "Organització militar..." (1905), p. 274 i *Rúbriques de Bruniquer* (1913) Vol. II, pp. 457-469.

21. J. CALLÍS: *Tractatus processus somi emissi per me Jacobum Callicio* (1406), citat per J. PELLA i FORGAS: "Organització militar..." (1905), p. 271.

22. *Procesos de las Antiguas Cortes...* (1850) tom VI, pp. 124-126.

23. *Ibid.* pp. 457-459.

24. *Rúbriques de Bruniquer* (1913), Vol. II, p. 310 i *DACB* (1896), Vol. V, pp. 226-227.

25. Citat per N. SALS: *Els segles...* (1989), p. 80.

26. *DACB* (1895), Vol. IV. Notícia del 13 d'agost de 1544.

ques de caràcter general, hi devien influir fets com l'ocorregut pocs dies abans, quan una companyia de soldats castellans, que transitava camí de Perpinyà, tingué una escaramussa amb un cavaller català i el seu seguici, acabant la brega amb la mort de l'esmentat cavaller i quatre acompanyants seus²⁷.

La ciutat de Barcelona no solament procurà incrementar el potencial numèric de la seva milícia, sinó també el nivell del seu armament. A partir de les mostres generals de 1534 i 1544 i de la mostra de tres companyies de 1553, hom observa la creixent presència de l'arcabusser en la milícia urbana.

Quadre n. 1. Composició de la Milícia Urbana de Barcelona

Any	Nº d'homes	Arcabussers	Ballesters	Piquers
1534	5015	1000 (19,9%)	1250 (24,9%)	2765 (55,1%)
1544	4195	2215 (52,8%)	270 (6,4%)	1710 (40,7%)
1553	628	417 (66,4%)	68 (10,8%)	113 (27,9%)

Font: *DACB*, Vol. IV (Elaboració pròpia).

Altrament, cal remarcar que els nombrosos compromisos militars de l'Emperador expliquen també la falta de projecció de l'exèrcit de la Monarquia Hispànica a Catalunya. El juny de 1543, Carles V disposava, per una pragmàtica reial, la liquidació de moltes places mal guarnides arreu del Principat, disposant així mateix que Barcelona es convertís en la ciutat de "recullita" dels homes de molts llocs i viles de Catalunya, els quals havien de contribuir també econòmicament a la seva fortificació: Barcelona es convertia indiscutiblement en la capital militar del Principat i havia d'ésser defensada, en cas d'invasió, pels pobladors d'uns territoris que sumaven 25.298 focs i que comprenien viles i llocs tan allunyats com Lleida, Berga, Agramunt o Vilafranca del Penedès; aquesta pragmàtica era motivada "per tantas guerras que te Sa Magestat per todas las parts del Món no podia acudir [a l'auxili de Barcelona]"²⁸. La capital del Principat va vetllar per la seva seguretat, realitzant periòdicament mostres de la capacitat defensiva dels homes dels "Locs de la recullita" i ordenant que s'hi personessin en moments de perill, com 1555, 1561, 1564 o en la data de 1570, quan 20.000 catalans es movilitzaren per frenar una possible invasió francesa. Així mateix, la Ciutat Comtal es va armar comprant a Gènova, l'any 1570, 12 sacres, 12 migscres i 7.000 pilotes de ferro, i 6.000 piques de Biscaia l'any 1575²⁹. L'opció de l'autodefensa resta confirmada quan, el 7 de novembre de 1589, els Consellers de Barcelona respongueren negativament a Felip II sobre la possibilitat de la tramesa de tropes a Catalunya³⁰.

27. *Ibid.*, notícies de l'1 de gener de 1534, del 13 d'agost de 1542 i del 18 d'agost de 1542.

28. *Rúbriques de Bruniquer*, Vol. II (1913), pp. 282-283.

29. *Ibid.*, pp. 259-260 i *DACB*, Vol. V (1896), notícies de març de 1570 i del 12 de setembre de 1570.

30. *Rúbriques de Bruniquer*, Vol. II (1913), p. 261.

Les dades aportades per I.A.A. THOMPSON confirmen l'escassa presència de tropes reials a Catalunya en aquests anys finals del segle XVI.

QUADRE II. Personal militar a la Península, al nord d'Àfrica i a l'Armada.

ANY	CATALUNYA	TOTAL	% CATALUNYA
1560	1.220	12.985	9,39
1563	600	12.171	4,92
1579	952	17.789	5,35
1583-84	150	22.603	0,6
1596	1.709	49.402	3,45
1600	1.460	30.041	4,86
1607-09	1.949	28.320	6,88
1612	1.339	29.939	4,47
1631	1.000	30.983	3,22

Font: I.A.A. THOMPSON: *Guerra y decadencia*. Barcelona, 1981, pp. 364-369. Elaboració pròpia.

D'altra banda, segons I. A. A. Thompson, el rei va reclutar pocs homes a Catalunya fins a la dècada de 1580. La majoria de les companyies es llevaven mitjançant capitulacions d'amnistia concedides a bandes de delinqüents o bandolers, amb la mediació de nobles locals, a canvi d'un període de servei a l'exèrcit reial, sovint a Flandes. També la Monarquia era reticent a la recluta dins Catalunya, pel gran nombre d'immigrants francesos que existien en el Principat, considerats enemics potencials a l'igual que els moriscos d'Aragó i València. Però, l'esgotament demogràfic castellà i l'increment de la guerra a l'Atlàntic van fer desaparèixer en part aquestes prevencions: així, el 1587 es reclutaren a Catalunya deu companyies, i des de llavors fou normal reclutar-ne dues o tres cada any, és a dir, entre 350 i 400 homes³¹.

III

Tal com hem vist, la situació militar de Catalunya fins a les primeres dècades del segle XVII era molt particular. Si bé el Lloctinent General era nomenat pel Rei "capità general de la nostra milícia i gents de guerra i d'armes"³², la general manca de tropes de la Monarquia a Catalunya, pel rebuig de les seves institucions o per la necessitat que tenia el govern central d'atendre d'altres fronts i territoris, va implicar que les ciutats catalanes, en especial Barcelona, desenvolupessin d'una manera important la milícia urbana, llevant així mateix la Generalitat companyies de soldats per la seva iniciativa.

La introducció i l'establiment regular de tropes reials en el Principat a partir de la dècada dels anys vint del segle XVII, suposarà un trencament amb la situació anterior, no solament pels problemes originats pels allotjaments, sinó també pel que significava de pèrdua de control sobre la situació militar del Principat per part de les institucions catalanes.

En aquest punt, creiem oportú de fer una aproximació valorativa de les capacitats d'aquestes milícies urbanes. Si bé hom pot apreciar —tal com ha quedat demostrat en la milícia urbana de Barcelona— una evolució en l'armament dels infants, un balanç global de l'organització militar del Principat indica l'existència de limitacions molt importants. En primer lloc, la disponibilitat numèrica d'un país que tenia entorn dels 500.000 habitants i una capacitat que no passava dels 50.000. A més, aquestes milícies a penes comptaven amb artilleria, cavalleria i caps militars ensinistrats en les tècniques i tàctiques guerres dominants a l'època. Llur intendència, sistemes de proveïment, etc., eren força improvisats i al darrere no existia, en definitiva, una estructura hisendística i administrativa militar moderna. Aquestes limitacions, les feia encara més notables la posició geopolítica de Catalunya, que es trobava al bell mig de les més grans potències militars de l'època, limitacions que restaran ben paleses quan l'opció revolucionària d'un sector de la classe dirigent catalana iniciï la Guerra de Separació de 1640.

L'ordre d'ocupar militarment Catalunya, acordada a Madrid en una reunió del Consell d'Estat del 14 d'agost de 1640, fou una de les causes fonamentals que motivaren la convocatòria de la Junta General de Braços, les anomenades "Corts de Pau Claris"³³, les quals des de les seves primeres sessions van tenir com un dels seus objectius principals la tasca d'organitzar la resistència armada de Catalunya contra els exèrcits enviats per Felip IV.

31. I.A.A. THOMPSON: *Guerra y decadencia* (1981), pp. 146-147. També, G. PARKER: *El Ejército de Flandes y el Camino Español*. Madrid, 1986, p. 84.

32. J. LALINDE ABADÍA: *La institución virreinal...* (1964), pp. 120 i 475.

33. El pare Basili de RUBÍ va editar el Dietari d'aquesta Junta General de Braços a *Les Corts Generals de Pau Claris*. Barcelona, 1976. Sobre aquesta junta, vegeu Ramon VIDAL: "La Junta de 1640" dins *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona, 1991, pp. 173-181.

El dia 13 de setembre els Braços resolgueren crear una Junta de Guerra i una altra d'Hisenda, de dotze membres cadascuna, tres per estament, que serien les encarregades de mobilitzar els homes i els recursos econòmics per fer possible la defensa³⁴. L'activitat d'aquestes juntes fou ben intensa des d'un bon començament durant els mesos de setembre i octubre hom s'ocupà en avaluar els efectius d'infanteria i cavalleria disponibles per lluitar a cada vegueria del Principat, reconèixer l'estat de les fortaleses frontereres de Tortosa, Lleida, Balaguer..., realitzar "asientos" per al subministrament de pa i vitualles als soldats, imposar taxes per cobrir les despeses, gestions per proveir armes a les lleves, coordinar els esforços militars de les distintes ciutats i viles de Catalunya, trobar caps militars experimentats i capaços per al comandament de les tropes, etc.

Però, ben aviat, les institucions catalanes comprovaren, amb impotència, el fracàs dels seus esforços. No hi havia temps, ni experiència, ni voluntat popular per posar en funcionament un aparell administratiu-hisendístic i un cos militar eficaç per fer front a la força d'un estat hispànic –castellà– que –malgrat els seus símptomes de decadència– portava gairebé dos segles d'avantatge en aquest terreny. En aquest sentit, els mateixos Braços es feien ressò, amb gran inquietud, de les capacitats de movilització del govern de Madrid: "que sols de cavalleria passarian de 3.000 y la major part de estos serian cavallers de las ordenes militares y de infanteria passarian de 30.000, gent tota molt pràctica y alentada, perquè treyan los soldados vells de las guarniciones y fortalezas, y ni hauria molts de valons y de altres nacions"³⁵.

Cal remarcar –tal com ha fet Núria Sales– que, des d'un bon principi, en la defensa armada de Catalunya es distingiren dos tipus de tropes distintes: les companyies "d'almo-gàvers" o miquelets i els "tercios" de vegueria llevats per la Generalitat³⁶. Les partides de miquelets, integrades –sobretot al començament de la guerra– per gent d'origen popular, donaven repetides mostres d'indisciplina, inobediència i ineficàcia militar. Ramon de Guimerà, com d'altres caps militars, es queixava el 20 de novembre, des de Xerta, dient: "Ayer los migueletes abandonaron la posición del paso del Alma sin otro motivo que el ser lugar desde donde no era fácil el robo... llegados a Tivenys empezaron a desafiar a todos los oficiales, amenazando al conde de Çavallà y a mí me avisavan que se proponían echarme al fuego"³⁷. Aquests problemes, però, no afectaren únicament les companyies "d'almo-gàvers". Les lleves de la Generalitat es feien amb grans dificultats, tal com reconeixien els mateixos Braços: "per quant ab differents cartas dels Mestres de Camp y Sargentos Majors tenim entès que las levas de las personas de las universitats se fan molt a pler y en molts parts recusant ferlas"³⁸, i la seva capacitat militar fou considerada després ínfima: "Per haver ensenyat la experientia que han estat de molt poch profit los soldats que ab las levas ha fet la provincia axi per haver enviat la gent mes inútil y incapas pera las armas comprant-los a pes de diner com també per no haver tingut temps de disciplinarse en la art militar..."³⁹. Altrament, la tasca de reclutar gent experta i diners per la guerra es feia en aquells moments especialment difícil, puix que la recent campanya de Salses havia significat un important desgast d'efectius humans i recursos econòmics. La situació de crisi interna que vivia Catalunya dificultava també aquestes tasques d'organització militar; el 30 de setembre, la Junta de Guerra proposava als Braços que "considerant la junta de guerra quant importa la obediència en la milícia no sols en las personas militars, oficials majors y me-

34. *Ibid.*, p. 130.

35. *Ibid.*, p. 147.

36. N. SALES: *Els segles...* (1989), pp. 340 i ss. També X. TORRES: "Segadors i miquelets a la Revolució Catalana (1640-1659)" dins DD.AA: *La Revolució catalana de 1640*. Barcelona, 1991, pp. 66-96.

37. Citat per Josep SANABRE: *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa, 1640-1659*. Barcelona, 1956, pp. 106 i ss.

38. B. de RUBÍ: *Les Corts...* (1976), p. 173.

39. *Ibid.*, p. 175.

nors, però encara en las universitats, ciutats, vilas y llochs als ordes donats axí per part de V. Sria. com de sos ministres, pertant representa a V. Sria. que seria molt convenient que en los presents brassos se deliberàs las penas [que] se han de imposar y executar contra dits inobedients”⁴⁰.

Les primeres topades de les tropes catalanes amb l'exèrcit del marquès de los Vélez, ja posaven de manifest la inferioritat militar catalana, a causa de la notable potència de l'exèrcit hispànic⁴¹, però també per les mancances pròpies: “Sols ab tota la veritat y certesa se sabia que lo dit exèrcit havia trobat al coll de Balaguer sens casi ninguna fortificació, la trinxera molt flaca y los reparos molt inferiors als que eran menester per a resistir a un exèrcit real (...) Y així mateix se sabé ab la mateixa certesa que en lo dit puesto hi havia molt poca gent de la província”⁴², i, a finals de 1640, el diputat Josep Quintana, encarregat per la Generalitat de la defensa de les línies de l'Ebre i del Segre, escrivia, desesperat: “que devía advertirles que era imposible continuar la guerra sin la gente necesaria, sin oficiales ni municiones, y lo que es peor, sin forma de milicia ni obediencia”⁴³. De fet, per aquelles dates, totes les esperances de frenar l'exèrcit enviat per Olivares estaven dipositades en l'ajut francès, que finalment salvaria Barcelona a la batalla de Montjuïc, quan els Braços, però, ja havien jurat fidelitat al rei de França, Lluís XIII⁴⁴.

Eva Serra ha assenyalat que els pactes amb França semblen significar uns canvis decisius en l'estructura militar i fiscal catalana. La creació d'un exèrcit de 5.500 homes, organitzats i administrats a través d'una “Junta del Batalló”, suposaria un esforç per liquidar el sistema organitzatiu militar voluntari⁴⁵ que portaria aparellat, al mateix temps, un nou sistema fiscal, basat en un tipus de capitació directa. Però això arribava massa tard: la presència primer de les tropes franceses i, després de 1652, dels exèrcits de la Monarquia espanyola, van fer que les institucions catalanes perdessin el control militar del país i, per tant, quedessin també limitades les seves opcions polítiques.

40. *Ibid.*, p. 166. Altrament, el gir negatiu de la demografia i l'economia catalanes ja es pot detectar clarament a la tercera dècada del segle, la qual culminaria amb la dura crisi de 1627-32. Vid. A. SIMON: “Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya”, *Estudis d'Història agrària*, n° 9, 1992, pp. 157-180.

41. El marquès de los Vélez disposava de 30.000 infants i 4.000 cavalls, mentre que Pau Claris aconseguí d'armar, amb grans dificultats, 8.000 infants i només 200 cavalls. L'esforç hispànic durant la Guerra de Separació sembla que mai no baixà dels 15.000-20.000 homes. Una “Relación de los oficiales y soldados que se hallaron en los tercios de su Exc. [el marquès d'Aytona]” ofereix, l'agost de 1647, un total de 1.888 oficials i 9.126 infants, no incloent la relació ni la cavalleria, ni els oficials majors de serveis, ni els soldats que es trobaven als hospitals de Lleida i Fraga, ni les companyies dels “tercios” d'Aragó. B.N. de Madrid, Ms. 2.332, Fols. 52-54.

42. B. de RUBÍ: *Les Corts...* (1976), p. 261.

43. Citat per J. SANABRE: *La acción de Francia...* (1956), p. 107.

44. El dia 11 de gener de 1641, abans de la batalla de Martorell, els Braços consideraven que en ésser l'exèrcit castellà “molt copiós y gran y abastit de todas las provisions y municions de guerra necessàries, y al contrari veyan y consideravan lo nostre poch quantigiós y en particular de cavalls, si bé molt en valor (...) emperò veyan y consideravan las pocas forças de la provincia y que restava sens auxiliars, de tot lo qual precisament necessitava per a poder resistir llarc temps a un poder tant gran com era lo del contrari”. Basili de RUBÍ, *Les Corts...* (1976), p. 403.

45. Vid. E. SERRA: “Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors” dins: *Les Corts a Catalunya...* (1991), pp. 160-167.